

## ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУПЕНЕВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ

*У статті аналізується еволюція розуміння неперервної освіти та його термінологічних еквівалентів. Акцентується увага на поширеності в Україні поняття «післядипломна освіта» та її ролі у забезпеченні ступеневості сучасного освітнього процесу. Аналізуються окремі тенденції сучасної української післядипломної освіти.*

**Ключові слова:** *триваюча освіта, довічна освіта, перманентна освіта, освіта, що відновляється, освіта дорослих, андрагогіка, подальше навчання, післядипломна освіта, компенсаторна освіта, ступенева освіта, паралельна освіта.*

*В статье анализируется эволюция понимания непрерывного образования и его терминологических эквивалентов. Акцентируется внимание на распространенности в Украине понятия «последипломное образование» и его роли в обеспечении ступенчатости современного образовательного процесса. Анализируются некоторые тенденции современного украинского последипломного образования.*

**Ключевые слова:** *продолжающееся образование, пожизненное образование, перманентное образование, образование, которое восстанавливается, образование взрослых, андрагогика, дальнейшее обучение, последипломное образование, компенсаторное образование, ступенчатое образование, параллельное образование.*

*The article analyses the evolution of understanding continuing education and its terminological equivalents. Much attention is paid to the prevalence in Ukraine concepts "postgraduate education" and his role in securing level system modern educational process. There is given analyzed the some trends of modern Ukrainian postgraduate education.*

**Keywords:** *continuing education, lifelong education, permanent education, recurrent education, adult education, androgenic, further education, postgraduate education, remedial education, gradual education, parallel education .*

**Актуальність** проблематики дослідження обумовлена, по-перше, впливом сучасної науково-технічної революції на освіту, яка набула неперервності та перманентності внаслідок того, що ринок праці швидко змінюється, зумовлюючи необхідність постійного оновлення знань і вмінь, вдосконалення та зміни кваліфікації впродовж усього життя людини. У ХХ ст., зазначається на сайті

Міждержавної асоціації післядипломної освіти, індустріальна економіка минулого сторіччя заміняється інформаційною економікою, тобто економікою знань і продовжена освіта стає важливіше, ніж коли-або для людей і суспільства. Це сполучення місії (служіння суспільству) і грошей (необхідність бути фінансово самодостатнім) робить продовжену освіту унікальним, захоплюючим і вдячним родом занять» [14].

По-друге, вибір першої вищої освіти не завжди є оптимальним ні з точки зору здібностей і бажань працівника, ні з точки зору можливостей ринку. Реалії динамічного життя вимагають як професійного вдосконалення, так і професійної переорієнтації.

По-третє, в умовах формування інформаційного суспільства змінилася сама система освіти, яка сьогодні характеризується не лише підвищенням динамічності розвитку знань, але і значним збільшенням інформації і її ускладненням. Освіта стала складною і багатогранною, що сприяло набуттю нею ознак ступеневості, котра передбачає певну поступовість та етапність отримання знань.

По-четверте, від фахівців сьогодні вимагається не лише спеціалізована професійна підготовка, але й володіння навичками інноваційної, підприємницької та управлінської діяльності. Отримання таких навичок не завжди можливо на перших ступенях професійної підготовки хоча б з тої причини, що вони потребують і більшої зрілості особистості, і розвитку потреб у такій діяльності. Крім того, система підготовки керівників завжди характеризувалась слабкою первісною управлінською підготовкою, тому у цьому процесі до недавнього часу переважали неінституалізовані (перш за все самоосвіта та навчання на практиці) або слабкоінституалізовані форми навчання (бізнес-освіта, тренінгові форми підготовки).

**Постановка завдання.** Саме тому проблематика післядипломної освіти набуває дедалі більшої уваги українських науковців з різних галузей знань. Аналізуються загальнометодологічні питання післядипломної та неперервної освіти – О. Орлова [12], В. Пуцов [16], Р. Салімов, О. Савінов [17]; світовий досвід неперервної освіти, зокрема матеріали міжнародних організацій – С. Болтівець, Л. Сігаєва [2]; досвід окремих країн у здійсненні післядипломної підготовки – Н. Бугоносова [3], Т. Григор'єва [5], О. Івашко [8]; проблеми розвитку післядипломної освіти в окремих професійних сферах – державного управління В. Діуліна [6], педагогіки А. Кузьмінський [9], Н. Протасова [15]; окремі аспекти післядипломної підготовки, зокрема специфіка освіти дорослих І. Левченко [11], Н. Прилуцька [13], підвищення кваліфікації фахівців як складова неперервної професійної освіти Л. Сігаєва [18], роль Інтернет у контексті перспектив неперервної освіти Л. Сольвар [19].

Не зважаючи на численні дослідження, фактично не з'ясованим остаточно залишається питання співвідношення різних термінологічних еквівалентів, що описують проблематику післядипломної освіти. **Мета** нашого дослідження – аналіз еволюції розуміння неперервної освіти та його понятійної підтримки, виявлення ролі найбільш поширеного в Україні поняття «післядипломна освіта» для трактування ступеневості сучасного освітнього процесу, з'ясування найбільш важливих проблем сучасної української післядипломної освіти.

**Методологією** дослідження стали загальнонаукові підходи, зокрема, історичний, системний, структурно-функціональний, компаративістський.

**Результати дослідження.** Проблема **післядипломної освіти** з кінця ХІХ ст. розглядалася у контексті неперервної освіти. Це було пов'язано з потребою, що виникла у зв'язку з зародженням системи освіти дорослих і заочного навчання. Дослідники вважають, що ідеї **неперервної освіти** знаходилися у центрі «шато-квіанського» руху, який мав на меті поширення загальноосвітніх і релігійних знань серед населення. Саме тоді засновники цього руху Дж. Вінсент і Л. Міллер, роблячи першу спробу наукового обґрунтування можливості та необхідності освіти дорослих, назвали неперервну освіту правом і обов'язком кожної людини незалежно від соціального статусу [20, с.145].

Сучасні науковці справедливо зазначають, що з того часу неперервність освіти трактувалася перш за все з позицій **компенсаторного навчання**, яке розглядалося як подолання прогалин у базовій освіті дорослих та/або як компенсація знань отриманих раніше, а тому застарілих. Проте з часом представники компенсаторного підходу стали акцентувати увагу на ідеї неперервності освіти і виокремили чотири **основні рівні неперервної освіти**: нижчій (початкова школа), середній (загальноосвітня школа), вищій (вища професійна освіта) й освіту «за інтересами», пов'язану із задоволенням культурних потреб людей [20, с.146].

У результаті виникли численні терміни, що використовувалися для опису проблеми неперервної освіти, зокрема триваюча освіта (continuing education), довічна освіта (lifelong education), перманентна освіта (permanent education), освіта, що відновляється (recurrent education), освіта дорослих (adult education), продовжено навчання (further education), последипломна освіта (postgraduate education), компенсаторна освіта (remedial) тощо [20, с.146-147].

Більшість з перелічених термінів виходять з динамічності освітнього процесу і сформувалися у рамках **уявлення про навчання як про ступеневе засвоєння знань**. Поняття «триваюча освіта», «довічна освіта» і «перманентна освіта» вживаються для акцентуації того факту, що освіта – постійний процес, він продовжується з раннього віку людини і до кінця її життя, охоплюючи традиційні, дискретно-ступеневі форми освіти, а також самоосвіту. Як зазначає російська дослідниця Г. Сорокоумова, «довічне в тому розумінні, що в динамічно мінливому світі освіта повинна бути повсякденною стороною життєдіяльності людини в будь-якому віці, а триваюча означає наступне за оволодінням грамотністю в початковій школі й «пост грамотністю» у наступному навчанні» [20, с.148].

Пізніше, коли отримало розвиток розуміння **навчання як цілісного процесу**, що перманентно розгортається і забезпечує неперервний розвиток особистості протягом її соціально активного життя, з'явилися поняття «освіта, що відновляється» (recurrent education), продовжене навчання, освіта дорослих, післядипломна і компенсаторна освіта.

Міждержавна асоціація післядипломної освіти у свій час зазначала, що «у 1970-х роках став популярним і загальноприйнятим термін «продовжена освіта», замінюючи термін «освіта дорослих». У 1964 р. Конгрес США прийняв за-

кон щодо освіти дорослих, що забезпечує підтримку одержання базової (середньої) освіти дорослих. З тих пор термін «освіта дорослих» стали плутати з базовою освітою дорослих. Продовжена освіта має на увазі отримання освіти після коледжу. Дослідження, проведені у 1970-х, показали, що найбільш імовірними учасниками продовженої освіти є люди зі ступенем бакалавра. Продовжена освіта безупинно міняється, адаптуючись до змін ринку робочих місць і потреб людей» [14].

З часом почав вживатися і термін «післядипломна освіта». Він акцентував увагу на навчанні **після завершення інституалізованої підготовки** і отримання **формальної освіти** базового характеру. Не випадково, в українському та російському інформаційному просторі паралельно з цим терміном є досить поширеним термін **«післявузівська освіта»** («послевузовское образование» / «пост вузовское образование») Саме у такому сенсі цей термін знайшов відображення у законодавстві України.

У ст. 10 закону «Про вищу освіту» (редакція 18.10.2012) **післядипломна освіта** трактується як спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Вона забезпечується вищими навчальними закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів [6].

У такому розумінні післядипломна освіта створює умови для **неперервності та наступності освіти** [7].

Неперервність і наступність освіти, згідно з законом, включають:

- **перепідготовку** – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду (отримує відповідний документ про вищу освіту);
- **спеціалізацію** – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності (отримує документ про післядипломну освіту);
- **розширення профілю (підвищення кваліфікації)** – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності (отримує документ про післядипломну освіту);
- **стажування** – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності (отримує документ про післядипломну освіту) [7].

Таке трактування, як нам здається, дещо відрізняється від прийнятого в деяких інших країнах. Перш за все, у такому розумінні за межами післядипломної освіти залишається низка форм освіти. До речі, російські аналітики у структуру післядипломної освіти включають: загальні форми, властиві різних галузям професійної підготовки (асистентура-стажування, аспірантура (ад'юнктатура), докторантура, підготовка дисертацій різного рівня), і специфічні, характерні для окремих сфер, наприклад, медицини (інтернатура, ординатура) [23], які у нашому законі не відносяться до післядипломної освіти.

У деяких країнах у контексті післядипломної освіти трактується і магістер-

ський рівень освіти. Фактично сьогодні існує трояке трактування **магістерської** підготовки.

1. По-перше, магістерська підготовка **на принципах вищої освіти** – кваліфікація «магістр» відноситься до одного з рівнів вищої освіти, а тому не трактується як післядипломна освіта (в Україні так розглядається підготовка магістрів на базі відповідної спеціальності бакалавра).

2. По-друге, магістерська підготовка **на принципах національної післядипломної освіти**, у такому випадку післядипломною буде освіта, що здобувається після отримання першого ступеню вищої освіти, тобто бакалавра. У такому контексті всі рівні освіти після бакалавра можуть розглядатися як післядипломна освіта, а магістратура розглядається як система підвищення кваліфікації осіб, що вже мають вищу освіту (із кваліфікаціями «бакалавр» або «спеціаліст»).

По-третє, магістерська підготовка **на принципах міжнародної післядипломної освіти** – так зване «транснаціональне навчання». Вважають, що міжнародна післядипломна освіта сьогодні є одним із найбільш динамічних напрямків післядипломної освіти.

Перше трактування магістратури виходить з того, що для студентів основним мотиваційним чинником є отримання вищої освіти. Друге трактування, як правило, обумовлено прагненнями студентів здійснювати успішну кар'єру отримати спеціалізацію у більш вузькій галузі, яка може співпадати або не співпадати з попереднім напрямком навчання. У нас фактично на принципах післядипломної освіти трактується магістерська підготовка **на базі іншої спеціальності**. Як зазначають вітчизняні дослідники, аналогічно розглядається магістерська підготовка і в Канаді. Вона стосується поглибленої одно - або дворічної підготовки студентів, які отримали диплом бакалавра, але вирішили продовжити освіту «після отримання диплому» і стати магістрами [1].

Одним з варіантів магістерської підготовки **на принципах національної післядипломної освіти** є також українська магістратура зі **специфічних категорій**, яка дає можливість отримати необхідні знання в достатньо вузькій галузі, фактично у міжгалузевій сфері, зокрема, зі спеціальностей «Інтелектуальна власність», «Адміністративний менеджмент», «Управління інноваційною діяльністю», «Консолідована інформація» тощо.

Третє трактування в умовах реалізації Болонського процесу в європейському та українському освітньому просторі поширюється дедалі більше. Затребуваність його було підтверджено у 2008 р. результатами дослідження QS World Grad School Tour Applicant Research, у рамках якого було опитано більше 4 тис. студентів, зацікавлених в одержанні ступеня магістра або доктора наук за кордоном.

У різних регіонах миру спостерігаються значні варіації по цьому показнику. У Європі (32,3%) і Азії (27,2%) більше високий (стосовно середніх значень у світі) відсоток претендентів на післядипломну освіту серед студентів і тих, хто сполучає навчання з роботою. У таких країнах, як Туреччина (56,6%), Китай (45,1%), Греція (44,2%) і Україна (33,8%) ця частина ще вище. У Північній і Латинській Америці більше кандидатів на одержання післядипломної освіти (80,5% і 74,7% відповідно) мають постійну роботу, чим в інших регіонах миру.

Навчальні заклади, активно приваблюючи студентів із-за кордону, відзначають стрімко зростання числа вступників із професійним досвідом. Дослідження QS Applicant Research підтверджує ці спостереження: У цей час серед вступників на програми післядипломної освіти тільки 14,8% не мають досвіду роботи. Більшість кандидатів (43,6% респондентів) мають досвід роботи від 1 до 3 років на момент подачі заяви. Ще 20,7% мають досвід роботи від 4 до 6 років, а 13% – від 7 до 10 років. Найменше досвіду мають кандидати з Азії, 19% них не мають професійного досвіду. Лідерами за цим показником є вступники з Китаю (36,4%) і Індії (21,9%). Навпроти, серед абітурієнтів з Північної Америки (3,7%), Латинської Америки (4,3%), країн Африки (8,5%) і Близького Сходу (8,2%) найменше людей без досвіду роботи [1].

Зазначене дослідження виявило ще одну цікаву тенденцію – кандидати прагнуть одержати освіту в очній формі, а також бажають збагатити свій особистий досвід за рахунок нових культурних вражень, тобто традиційна очна форма навчання щонайкраще відповідає вимогами студентів: 73,4% з Латинської Америки, 73% європейців, 70,2% азіатів і 72% африканців. Це відповідає світовій тенденції. У денній формі навчання трохи менш зацікавлені тільки студенти із Близького Сходу (65,4%), що аналітики пояснили зростаючим числом міжнародних програм і навчальних закладів у регіоні. Тільки 12,1% воліють сполучати навчання з роботою, а 4,1% і 3,1% відповідно вибрали дистанційне навчання й навчання через Інтернет [1].

Один з новітніх термінів, який виник у зв'язку з розвитком неперервної освіти у XXI ст. – «паралельна освіта» (parallel education). **Паралельна освіта** – це одночасне освоєння двох основних освітніх програм за напрямками підготовки або спеціальностям вищого професійної освіти (в одному або різних вузах). Паралельне навчання за освітньою програмою вищої професійної освіти передбачає: індивідуалізацію навчання; скорочення аудиторних занять; «плаваючий» графік навчальних занять; відсутність залікових і екзаменаційних сесій; можливість перезаліку (переатестації) гуманітарних, соціально-економічних і природничо-наукових дисциплін навчального плану.

Одержуючи паралельну вищу освіту, випускники мають перевагу при працевлаштуванні, вони більш мобільні на ринку праці, мають більші шанси на просування в кар'єрі, економлять час і кошти на навчання. У деяких вузах навіть почали створювати факультети паралельної освіти, оскільки попит на паралельну освіту стає масовим.

**Висновки.** Аналіз еволюції розуміння неперервної освіти свідчить, що в Україні більшість з них не мали особливого застосування. Найбільш поширеним було раніше і є зараз поняття «післядипломна освіта», саме вона трактується як чинник забезпечення ступневості сучасного освітнього процесу. Основні тенденції сучасної української післядипломної освіти пов'язані із розвитком різних видів магістерської підготовки, паралельним навчанням та транснаціональною підготовкою. Виявлення проблем і перспектив їхнього впровадження може бути предметом подальших досліджень.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Артиш М.І. Стратегія інноваційного розвитку післядипломної аграрної освіти в Канаді / М.І. Артиш // Наукові записки Нац. педагог. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні та історичні науки : зб. Вип. 81, 2009. – С. 11–16.
2. Болтівець С. Пріоритетні напрями освіти дорослих в матеріалах ЮНЕСКО / С. Болтівець, Л. Сігаєва // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2003. – Випуск 3-4. – С.160–164.
3. Бугоносова Н. В. Освіта дорослих як фактор соціальної адаптації іммігрантів у Швеції / Н. В. Бугоносова. // Вісник Черкаського університету: зб. наук. ст. Вип. 183 Сер. Педагогічні науки, ч. 1, 2010. – С.45–49.
4. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / кер. авт. кол. Т.В. Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.
5. Григор'єва Т. Підготовка вчителів-філологів до навчання дорослих у контексті історичного розвитку системи неперервної освіти Великої Британії / Т. Григор'єва // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр (2). – С. 50–59.
6. Діуліна В.В. Принципи багатовекторної неперервної освіти у галузі державного управління / В.В. Діуліна // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр., 2009, Вип. 2 (25). – С. 392–398.
7. Закон України «Про вищу освіту» (редакція 18.10.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/print1157311622966330>.
8. Івашко О. А. Освіта дорослих у полікультурному середовищі Республіки Польща / О.А. Івашко. // Вісник Черкаського університету: [зб. наук. ст.]. Вип. 183 Серія Педагогічні науки Ч. 1, 2010. – С. 111–115
9. Кузьмінський А.І. Післядипломна педагогічна освіта : теорія і практика: монографія / А.І. Кузьмінський. – Черкаси: Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. – 290 с.
10. Куценко В.І., Гаращук О.В. Післявузівська освіта в контексті інтеграції освіти і науки / В.І. Куценко, О.В. Гаращук. // Інвестиції: практика та досвід, № 9, 2011. – С. 82–85
11. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема / Інна Левченко // Гуманітарний вісник, 2012, №25. – С. 86–91.
12. Орлова О.А. Післядипломна освіта як складова неперервної освіти / О.А. Орлова. Вісник Черкаського університету: [зб. наук. ст.]. Вип. 183 Серія Педагогічні науки, Ч. 2, 2010 – С. 102–105.
13. Прилуцька Н.С. Пріоритетні напрямки та основні цілі розвитку професійної перепідготовки дорослих / Н.С. Прилуцька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2007, №31. – С. 158–162.
14. Продолженное образование. Основы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aha.ru/~study/mapdo/Essentials.htm>.
15. Протасова Н.Г. Теоретико-методичні основи функціонування післядипломної освіти педагогів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Н.Г. Протасова. – К., 1999. – 33 с.

16. Пуцов В. Теоретичні основи розвитку післядипломної освіти як невід'ємної складової неперервної освіти / В. Пуцов // Післядипломна освіта в Україні, 2007, №2. – С7-11.

17. Салімов Р., Савінов О. Узгодження термінології в галузі післядипломної освіти як необхідний етап інтеграції до європейської системи освіти / Р. Салімов, О. Савінов // Післядипломна освіта в Україні, 2007, №2. – С11–13.

18. Сігаєва Л.Є. Підвищення кваліфікації фахівців як складова неперервної професійної освіти / Л.Є.Сігаєва // Неперервна професійна освіта / за ред. І.А.Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – С.319–363.

19. Сольвар Л. М. Інтернет та перспективи неперервної освіти / Л.М. Сольвар, І.В. Пожижаєва. // Нові технології навчання: наук.-метод. збірник. Вип. 40. – К.: 2005. – С. 232-240.

20. Сорокоумова Г.Д. Развитие теории непрерывного образования в США / Г.Д. Сорокоумова. // Гуманистические тенденции в развитии непрерывного образования взрослых в России и США / Под ред. М. В. Кларина, И.Н. Семенова. – М.: ИТПиМИО РАО, 1994. – С. 145–162.

21. Тенденции в международном образовании: последипломное образование [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mbastrategy.ru/content/view/1403/216/lang,Rus>.

22. Узгодження термінології в галузі післядипломної освіти як необхідний етап інтеграції до європейської системи освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.nau.edu.ua/press/statti/termedu.htm>.

23. Что такое послевузовское профессиональное образование? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.moeobrazovanie.ru/chto\\_takoe\\_poslevuzovskoe\\_professionalnoe\\_obrazovanie.html](http://www.moeobrazovanie.ru/chto_takoe_poslevuzovskoe_professionalnoe_obrazovanie.html).

24. Postgraduate education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://en.wikipedia.org/wiki/Postgraduate\\_education](http://en.wikipedia.org/wiki/Postgraduate_education).